

TÜRK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI

Prof. Dr. Oktay ASLANAPA'ya

ARMAĞAN

Yıl XXXI / 1-2

1993

ANKARA
1995

XVI. YÜZYIL SONUNA KADAR OSMANLILARDA BİYOGRAFİ GELENEĞİ

Prof. Dr. Mustafa İSEN

Tanınmış kişilerin hayat hikayelerinden bahseden bir tür olan biyografi, denebilir ki insanlıkla yaşıt bir bilim dalıdır. Başlangıçta *Tarih* içinde yer alan bu tür, zamanla bağımsız bir bilim dalı halinde gelişip serpiildi. Bilindiği gibi Tarih, günümüzden önce yaşayanların yüzyüze geldikleri olayları ve onların kahramanlarını anlatır. Olaylar kadar, o olaylarda etkili olmuş kişi ya da kişilerin hayat hikayeleri, bizzat hadisenin kendisi kadar mühimdir. Hadiseleri meydana getirenler insanlar olduğuna göre, onların hayat hikayelerini tesbit etmek de biyografinin konusudur. Bu yüzden doğulu ve batılı tarihçilerin büyük çoğunluğu, tarih içinde biyografiye büyük önem vermişlerdir¹.

İslam dünyasında ise biyografinin konumu bunun da ötesinde özellikler arz eder. Çünkü İslam tarihçiliği, Hz. Peygamberin hayat ve faaliyetlerinin incelenmesiyle yani biyografi ile başlamıştır. Kısacası İslam tarihinin kaynağını, hadis toplamada, özellikle de Hz. Peygamberin gazalarına ait hadislerin toplanmasında aramak gerekir². Çünkü bir hadisin değeri ve doğruluğu büyük ölçüde isnadın doğruluğuna ve kesintisizliğine bağlıdır. Bir hadisin nakledilişi üzerine zikir edilen biyografik veriler onun doğruluğunun da senedi sayılmaktadır. Giderek sonraki tarihçiler bu alanı genişletmişlerdir. Böylece hadisten doğan tarih ilmi, kendine has ananevi takdim tar-

1. Adnan Adıvar, *Tarih ve Biyografi*, Tarih Dergisi, C.2, S.3-4 (İstanbul), 1952, s.2.

2. *İslam Ansiklopedisi*; Tarih Maddesi, C.II, s.784; Hamilton A.R. Gibb, *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, 1991, s.128; *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Arap Maddesi, C. III, s.298; Babinger Franz (Çeviren Coşkun Üçok) *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Ankara, 1982; Şemseddin Günaltay, *İslamda Tarih ve Müverrihleri*, TOEM, (1327); J.S. Robinson, *The Tezkere Genre in İslam*, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol, 22, 1964; Şehabettin Tekindağ, *Osmanlı Tarih Yazıcılığı*, Belleten, XXXV/140, Ankara, 1971; İlber Ortaylı, *Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler*, *Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmaları Gelişimi*, 1986, s. 419.

zını muhafaza ederek dilteler tarafından toplanmış tarihi malzeme-ye yaklaşmıştır³. Bunun yanında başta Hz. Peygamber olmak üzere İslam tarihinin önemli kişilerinin topluma örnek şahsiyetler olarak takdimi de biyografiyi gündemde tutan bir başka husustur. Buna, Arap geleneğindeki soy sople övünme alışkanlığını de eklemek gerekir. Bu yüzden biyografi, İslam tarihçiliği içinde hep çok önemli bir yer işgal etmiş, hatta zaman içinde tarihin ilgilendiği diğer alanlara göre daha baskın bir konum elde etmiştir⁴.

Bilgin ve muhaddislerin siyasi tarih alanındaki yerini bir süre sonra resmi görevliler almaya başlayınca, biyografi alanı serbest tarihçilere kaldı. Siyasi tarihin, hanedanlığa ait yıllıklara dönüştürülmesinden sonra biyografi, bilgin ve muhaddislerin gözünde daha da önem kazandı. Onlar, dünyevi, bazan da dinsiz siyasi yapı yerine *peygamberin varisleri olan* ulemanın hayatlarını anlatmayı gerçek tarihçilik olarak algıladılar⁵. Bu niyetle daha çok gurubun ya da bir sınıfın mensuplarını bir araya getiren eserler yazılmaya başlandı. Ebu Nuaym-i İsfahanî'nin (ö.1038) *Hilyetü'l-evliyâ'sı* ve Hatib-i Bagdâdî'nin (ö.1071) tek bir bölgeyle ilgili hacimli eseri bunların ilk örnekleridir⁶. Giderek bu çalışmalar, âlimleri, şairleri, hekimleri ve diğer meslek mensuplarını da kapsamaya başlamıştır. Şiir alanında bunların elde bulunan ilk örneği, Muhammed b. Sallam el-Cumâhî'nin (ö. 865) *Tabakâtü's-suarâ* adlı eseridir. Bu eser aracılığıyla erken dönem İslamî ürünleri hakkında bilgi sahibi oluruz⁷. İbn Kuteybe'nin *Kitabü's-si'r ve's-suarâ'sı* ise bu alanda yazılmış ikinci eserdir. Ebu'l-Ferec el-İsfehânî'nin (ö.967) *Kitâbü'l-agânî* adlı çalışması, bu alanda bir başka örnektir. El-Merzubanî'nin (ö.990) *Mu'cemu's-suarâ* adlı eseri ise metod bakımından mühim bir eserdir. Bu eserle birlikte şairler alfabetik olarak sıralanmaya başlanmıştır. Bunlara Saâlibî'nin (ö.1038) *Yetimü'd-dehr*'ini (ö.1075), buna zeyl olarak yazılan *Dumyetü'l-kasr*'ını eklemek gerekir. Hazîrî, (ö.1172) *Zinetü'd-dehr*, İmâdeddin el-İsfehânî (ö.1201) ise *Harîdetü'l-kasr* adıyla zeyli devam ettirdiler⁸.

XII. yüzyıldan itibaren yıl usulüne dayalı tarihçilik de kendini geliştirdi. Bu tarz tarihlerin başına insanlığın yaradılışıyla başlayan *umumi tarih* veya İslamın yükselişi ile başlayan *genel tarihler* de bu dönemde eklenmeye başlandı. Biyografi bu eserlerin içinde yer

3. İslam Ansiklopedisi, a.g.m. s.785.

4. Franz Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden, 1952, s.101.

5. Hamilton Gibb, a.g.k. s.138.

6. Hamilton Gibb, a.g.k. s.139.

7. J.S. Robinson, a.g.m. s.61.

8. J.S. Robinson, a.g.m. s.61-62.

almaya devam etti⁹. Birzâlî (ö.1339), biyografileri yüzyıllara göre tanzim fikrini getirirken, İbn Hacer el-Askalanî (ö. 1449), ölüm tarihi esasına dayalı yeni tertib şeklini uygulamaya koydu¹⁰.

XII. yüzyıl sonlarına kadar Arapça olarak devam eden bu gelenek, müteakip yüzyıldan itibaren yerini Farsça örneklerle bırakmaya başladı. Farsça'da türün ilk örneğini *Lübâbü'l-elbâb* (y. 1221) adıyla Muhammed el-Avfi (ö.1232) verdi. İzlediği yöntem daha önceki Arapça yazılan biyografiler gibiydi. Bunu Molla Câmî (ö.1493) takib etti. Sekiz bölümden meydana gelen *Bahâristân* adlı eserinin yedinci bölümü, şair biyografilerine ayrılmıştı. Bu bölümde, toplam 38 şairden söz edilir¹¹.

Fakat bu edebiyatta asıl dikkate değer örnek Devletşah b. Ala-ü'd-devle (ö.1486) tarafından kaleme alınan *Devletşah Tezkiresi*'dir (y.1487). Çağının önde gelen devlet ve kültür adamı Ali Şir Nevâî'ye sunulan bu eser, mukaddime, yedi bölüm ve bir hâtimeden oluşmaktadır. Tezkirede yer alan toplam şair sayısı da 149'dur. Bu haliyle tezkire, daha sonra yazılacak Fars ve Türk tezkirelerine modellik etmiş ve o güne dek yazılan benzer örneklerden daha çok biyografi ihtiva etmiştir¹². Bu tezkire, Sam Mirza (ö.1567) tarafından *Tuhfe-i Sâmi* (y.1550) adıyla tezyil edilmiştir. Bu eserde yedi bölüm içinde 700 civarında şairden söz edilir. Eserin altıncı bölümü, *Tabaka-i Türkân* başlığı altında Türk asıllı şairlere ayrılmıştır¹².

Bahâristân ve Devletşah Tezkiresi'nden sonra yine bu çevrede yazılan bir başka tezkire ise Türkçe'deki pek çok ilk çalışmanın sahibi olan Ali Şir Nevâî'ye (1441-1501) aittir; *Mecâlisü'n-nefâis* (y. 1491). *Mukaddime* ve yazarın *meclis* adını verdiği sekiz bölümden meydana gelen eser, bu haliyle Câmî ve Devletşah'ın eserlerinin benzeridir. Tezkirede şairler her mecliste kronolojik olarak sıralanmıştır.

I. Meclis, Nevâî doğmadan önce yaşayan şairlere;

II. Meclis, Nevâî'nin çocukluğunda ve gençliğinde tanıdığı fakat tezkire yazıldığında ölmüş olan şairlere;

III. Meclis, Nevâî'nin çağdaşı olan şairlere;

9. Hamilton Gibb, a.g.k. s. 143.

10. Hamilton Gibb, a.g.k. s.147.

11. Câmî, *Baharistan* (Çeviren M. Nuri Gençosman), İstanbul, 1985.

12. Devletşah, *Devletşah Tezkiresi* (Çeviren Necati Lugal), İstanbul, 1977.

IV. Meclis, Bilgin şairlere;

V. Meclis, Horasanlı şair mirzalara ve hükümdar ailesi şairlerine;

VI. Meclis; Horasan dışında yaşayan bilim adamı ve şairlere;

VII. Meclis; Sultan ve şehzadelerden şair olanlara;

VIII. Meclis; Döneminin padişahı Sultan Hüseyin Baykara'ya tahsis edilmiştir.

Mecâlisü'n-nefâis'de Herat, Horasan ve Azerbaycan'da yaşayan ve çoğu Farsça yazan 455 şaire yer verilmiştir. Bunlardan 43'ü Türk veya Türkçe yazan isimlerdir. Nevâî, bu şairler hakkında uzun uzun bilgiler vermemiş, çoğuna ancak bir iki satır yer ayırmıştır. Her şairin bir, büyük şairlerin iki, üç beytini de örnek olarak verir.

Mecâlisü'n-nefâis Çağatay edebiyatı, özellikle de İran edebiyatı için çok mühim bir kaynaktır. Anadolu'da meydana gelen tezkireler için de birinci derecede modellik yapan önemli bir eserdir¹³.

Bu eserler, Herat'ta yazıldıkları için *Herat ekolü tezkireleri* olarak adlandırılırlar. Bu ekolün başlıca temsilcileri olan Câmî, Devletşah ve Nevâî, ortaya koydukları bu eserlerle hem daha sonra Osmanlı ülkesinde ortaya çıkacak Tezkire-i şuarâ türünü derinden etkilemişler, hem de edebî biyografiye ivme kazandırmışlardır.

Sözü edilen bu biyografiler, konularına ve bakış açılarına göre farklılık göstermekle birlikte belli ortak noktalara da sahiptirler. Biyografisi yazılan kişi hemen daima belli bir yaşa geldikten sonra böyle bir değerlendirilmeye hak kazandığı için bu eserlerde doğum tarihleri pek yer almaz. Buna karşılık ölüm tarihlerine dikkat edilmektedir. Biyografisi yazılan kişinin hayatında geçen belli başlı hadiseler kısaca nakledilir. Bilim adamlarının eğitimleri, başlıca hocaları ve eserleri önemlidir. Şairlerin ise şiirlerinden örnekler verilir¹⁴. Bu haliyle gelenek, biyografik künye yazıcılığını esas aldığı için bütünüyle insan unsuruna yöneliktir. Çizilen portre son derece canlı, fakat verilen bilgilerin belgelendirilmesi her zaman mümkün değildir.

İslam tarihinde ortaya çıkan bu uygulamanın ustadan çırağa geçen bir zenaat gibi fazla değişiklik göstermeden Osmanlı biyografi

13. Ali Şir Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâis*, Taşkent, 1961.

14. Fanz Rosenthal, a.g.k. s.102.

geleneğine de yansıdığı görülmektedir. Yani İslam dünyasında daha önce uygulanan umumi tarih içinde biyografiye yer verme ya da belli meslekteki kişileri bir eser içinde değerlendirme tarzındaki örneklere aynen raslamak mümkündür. XVI. yüzyılın sonuna kadar biyografi geleneği açısından duruma bir göz atacak olursak karşımıza üç farklı uygulama çıkacaktır:

- 1) Umumi tarihlerde yer alan biyografiler,
- 2) Şakâik te'lif, tercüme ve zeyillerinde yer alan biyografiler,
- 3) Şuarâ Tezkirelerinde yer alan biyografiler.

Şimdi bunları sırasıyla değerlendirelim.

Umumi Tarihlerde Yer Alan Biyografiler

Umumi tarihlerde yer alan biyografiler, Osmanlılarda da daha önce İslam tarihinde çeşitli şekilleri görüldüğü gibi ya eserin sonunda müstakil bir başlık altında veya padişahların saltanat sürelerine göre tanzim edilen eserlerde padişahın ölümünü izleyen kısımda, yine müstakil bir bölüm halinde yahut da her yıla ait olaylar nakledilirken *vefeyât, tebdilât, tevcihât* başlıkları altında sunulmaktadır. Hoca Sa'deddin (1536-1599) *Tâcü't-Tevârih*'inde birinci yolu, Âlî (1541-1600), *Künhü'l-ahbâr*'ında ikinci tarzı, Kâtip Çelebi (ö.1657) ise *Fezleke*'sinde üçüncü şekli tercih etmiştir.

Menkıbe ve rivayetlerle süslenen ilk dönem tarihlerinde, yani Âşık Paşazâde ve Neşrî'de biyografilere raslanmaktadır. Âşık Paşazâde Tarihi'nin 158. Bab'ı biyografilere ayrılmış olup burada Ertuğrul Gazi devrinden 2, Osman Gazi devrinden 4, Orhan Gazi devrinden 7, I. Murad devrinden 5, Yıldırım Bayezid devrinden 6, Çelebi Mehmed devrinden 3, II. Murad devrinden 10 ve Fatih Sultan Mehmed devrinden 8 olmak üzere toplam 47 bilgin ve mutasavvıfın kısaca isimleri zikr edilmektedir. Yazar ayrı bir başlık altında da ayrıca Hacı Bektaş'ı anlatır¹⁵.

Neşrî de, benzer bir yöntemle Osman Gazi devrinde 4, Orhan Gazi devrinde 7, I. Murad devrinde 5, Yıldırım Bayezid devrinde 6, Çelebi Mehmed devrinde 5, II. Murad devrinde 9, Fatih Sultan Mehmed devrinde 18, II. Bayezid devrinde 2 olmak üzere toplam 56 bilgin ve mutasavvıfı yine isimleri ile anıp geçer¹⁶. Hemen belir-

15: Âşıkpaşaoğlu Tarihi (Hazırlayan Nihal Atsız), Ankara, 1985, s.193-195.

16: Neşrî Tarihi II (Hazırlayan M. Altay Köymen), Ankara, 1984, s. 218-224.

telim ki burada sadece kültür adamlarının biyografileri tarafımızdan değerlendirilmektedir. Oysa bu eserlerde vezir, devlet adamı gibi siyasi nitelikli kişilerin biyografilerine de yer verilmiştir. Ama onların da değerlendirilmeye tabi tutulması böyle bir makalenin sınırlarını çok aşabilir.

Sanatkarane bir üslup ve kayıtlara sadakatle kaleme alınan tarih yazıcılığının bizdeki önemli örneklerinden biri olan Tâcü't-tevârih'de biyografilerin de daha gelişmiş bir çerçevede ele alındığı görülmektedir. Hoca Sa'deddin Efendi eserinin sonunda Osman Gazi'den başlayarak II. Bayezid devri sonuna kadar yaşamış olan bilgin ve mutasavvıfların hayatlarını anlatmıştır. Osman Gazi devrinden 7, Orhan Gazi devrinden 11, I. Murad devrinden 6, Yıldırım Bayezid devrinden 21, Çelebi Mehmed devrinden 15, II. Murad devrinden 38, Fatih Sultan Mehmed devrinden 78, II. Bayezid devrinden 91 olmak üzere toplam 267 bilgin, hekim ve mutasavvıfın hayatı bu eserde ele alınmıştır ki ulaşılan rakamın daha önceki örneklerle mukayese edilmesi bile mümkün değildir.

Sayının fazlalığı yanında Hoca Sa'deddin biyografileri de genişletmiş ve Âşık Paşazâde ile Neşri'de en uzununu bir cümleyi aşmayan mâlûmatı ayrıntılı bilgiler ihtiva eden bir noktaya ulaştırmıştır. Bu haliyle esere girer biyografiler, klasik şark biyografisi özelliklerini bütünüyle taşımaktadırlar¹⁷.

Nişancı Mehmet Paşa'nın (ö.1571) *Hâdisât*'ında da Osman Gazi'den itibaren Kanûnî Sultan Süleyman devrinin sonuna kadar ki vezir, kazasker, defterdar, nişancı, bilgin ve şeyhlerin biyografilerine kısaca yer verilmiştir. Vezirler hariç bunlar Osman Gazi devrinde 12, Orhan Gazi döneminde 11, I. Murat devrinde 5, Yıldırım Bayezid devrinde 18, Çelebi Mehmed devrinde 20, II. Murat devrinde 25, Fatih Sultan Mehmed zamanında 53, II. Bayezid devrinde 109, Yavuz sultan Selim zamanında 37 ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde 70 kişidirler ki toplam sayı 370'e ulaşmaktadır^{17/1}.

Türkçe olmamakla birlikte İdris-i Bitlisî'nin (ö.1520) *Heşt-Behişt*'i ve Muslihiddin Lârî'nin (ö.1572) Hoca Sa'deddin Efendi'ye kaynaklık eden *Mir'atü'l-edvâr* ve *Mirkatü'l-ahbâr* adlı eserleri de Osmanlılarda tarih yazıcılığının gelişimine katkı sağlayan ve klasik biyografiyi Anadolu'da geliştiren örneklerdir.

17. Hoca Sa'deddin Efendi, *Tâcü't-tevârih* (Hazırlayan İsmet Parmaksızoğlu), Ankara, 1978, 5. c.

17/1. Nişanca Mehmet Paşa, *Hâdisât* (Hazırlayan Enver Yaşarbaş), İstanbul, 1983.

Umumi tarihlerin XVI. yüzyılda içinde biyografi bulunduran bir örneği vardır ki sadece bu yüzyılda değil, tüm Osmanlı tarihleri içinde bu özelliği ile yegane çalışmadır. Sözü edilen bu eser, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ıdır. Türkçe bir genel tarih olan eser, uzun bir mukaddime ve yazarın rükn adını verdiği dört bölümden meydana gelir. Bunların içinde ilk üç rükn Osmanlılara gelinceye kadar umumi tarihi bilgiler verir. Eserin bizi ilgilendiren asıl bölümü dördüncü rükn, yani Osmanlılarla ilgili kısımır. İki ciltten ibaret olan bu bölüm, Osmanlıların ortaya çıkışından, 1589 tarihine kadar meydana gelen olaylardan, devlet adamlarından, şeyhlerden, bilginlerden ve şairlerden söz eder. *Künhü'l-ahbâr*'da olaylar, padişahların saltanat süreleri esas alınarak sıralanmıştır. Her padişahın tahta çıkışı ile yeni bölüm başlar. Onun siyasi faaliyetleri ve ölümü anlatıldıktan sonra o padişah döneminde yetişen devlet ileri gelenlerinin hayat hikayeleri ele alınır. Âlî, özellikle eserinin bu bölümünde biyografiye verdiği ehemmiyetle *Künhü'l-ahbâr*'ı siyasi tarihten çok, bir kültür tarihi olarak meydana getirmiş, özellikle şairlere ayırdığı geniş bölümlerle de XVI. yüzyıla ait adeta yeni bir şuarâ tezkiresi yazmıştır¹⁸. *Künhü'l-ahbâr*'ın dördüncü rüknünde Osman Gazi döneminde 7 bilgin ve şeyhin, Orhan Gazi döneminde 13 bilgin ve şeyhin, I. Murat devrinde 5 bilgin ve şeyhin, Yıldırım Bayezid devrinde 18 bilgin, şeyh, hekim ve şairin, Süleyman Şah devrinde 13 bilgin, şeyh ve şairin, Musa devrinde 1 bilginin, Çelebi Mehmed devrinde 27 bilgin, şeyh ve şairin, II. Murat devrinde 52 bilgin, şeyh ve şairin, Fatih Sultan Mehmed devrinde 93 bilgin, şeyh hekim ve şairin, II. Bayezid devrinde 143 bilgin, şeyh, şair, defterdar ve nişancının, Yavuz Sultan Selim devrinde 83 bilgin, şeyh, hekim, şair, defterdar ve nişancının, Kanuni Sultan Süleyman devrinde 252 bilgin, 33 şeyh ve 118 şairin, II. Selim devrinde 10 defterdar, 33 bilgin, 5 şeyh ve 51 şairin biyografisine yer verilmiştir.

Âlî, böyle bir eser yazmaya karar verince önündeki örnekleri çok iyi değerlendirmiş ve onların eksik taraflarını görerek eserini hatalardan mümkün olduğu ölçüde arındırmıştır. *Künhü'l-ahbâr*'ın mukaddimesinde bu değerlendirmeyi yaptığı gibi¹⁹, Âşık Çelebi'nin biyografisini verdikten sonra da kendi devrine kadar yazılan şuarâ

18. *Künhü'l-ahbâr*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih, nu. 4225; Mustafa İsen, *Künhü'l-ahbâr*'ın Tezkire Kısmı. İnceleme-Metin, Ankara, 1994; Cornell H. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire the Historian Mustafa Ali*, Princeton, 1986, s.237.

19. Jan Schmidt, *Âlî's Künhü'l-ahbâr and Its Preface According to the Leiden Manuscript*, İstanbul, 1987, s.35-37.

tezkirelerini eleştirir²⁰. Ona göre tarihlerin en iyisi *Tâcü't-tevârih*, tezkirelerin en iyisi Latîfi Tezkiresi'dir. Tabiatıyla *Şakâik*'i de beğenir. Âlî, kendinden önce hem İslami gelenekte hem de bu geleneğin uzantısı konumundaki Türk tarih ve edebiyatındaki biyografinin gelişme çizgisini iyi izleyerek bu alanda teşekkül etmiş standart biyografi kurallarına göre örnekler vermiştir XVI. yüzyıldaki klasik biyografi, şu hususları ihtiva ediyordu: Müellifin adı, memleketi, akrabalık ilişkileri, tahsil hayatı ve tahsil durumu, mesleği ve mesleğini icra ettiği yöreler, şahsiyet özellikleri ve becerileri, sosyal muhiti, bazan hayatıyla ilgili anekdotlar, ölüm tarihi, mezarı, eser ya da eserleri ile bunlar üzerine değerlendirmeler, örnek takdimi ve eserlerinden seçilmiş örnekler²¹. Âlî, Osmanlı biyografi geleneğinde bir çığır açmamış, ama kendinden önce ortaya konmuş örneklerin başarılı taraflarını alıp eksik kısımlarını ikmal ederek adeta Latîfi, Âşık Çelebi ve Taşköprîzâde'nin müsbet taraflarından bir sentez biyografi meydana getirmiştir. Yukarıda sayısal dökümü verilen biyografilerin asıl zengin ve farklı tarafını şairler meydana getirir. toplam 290 şairle Kühü'l-ahbâr, kendinden önce ve sonra yazılan pek çok şuarâ tezkiresinden daha büyüktür. Esere giren şairler muhteva bakımından da yüzyıl tezkirelerinin genel özelliklerini taşırlar. Bölümler kendi içinde alfabetiktir. Verilen örnekler açısından da XVI. yüzyılın havasına uyulmuştur: Ortalama örnek sayısı şair başına beştir²².

Şakâik Te'lif, Tercüme ve Zeyilleri

Taşköprîzâde Ebu'l-hayr İsamüddin Ahmed Efendi (1495-1561) tarafından Osmanlı bilgin ve sufilerinin hayat hikayelerini bir araya toplayan eser olan *eş-Şakâiku'n-nu'maniyye fi ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*, yazıldığı dönemden itibaren büyük bir ilgiye mazhar olmuş ve zeyillerle XX. yüzyıl başlarına kadar devam eden bir geleneğin ilk halkasını teşkil etmiştir. 1558 yılında Arapça olarak kaleme alınan eser, Osman Gazi döneminden başlanarak Kanûnî Sultan Süleyman devri sonuna kadar 371'i bilgin, 150'si sufi olmak üzere toplam 521 kişinin biyografisini ihtiva etmektedir. Eser, padişah devirleri esas alınarak tasnif edilmiş, biyografiler ölüm tarihleri esas alınarak sıralanmışlardır.

20. Mustafa İsen, a.g.e. s.313.

21. Namık Açığöz, Tezkirelerde Yapı ve Yapı Terminolojisine Doğru, I. Eski Türk Edebiyatçıları Kollokyumu Bildirisi (basılmamış), Ankara, 1992.

22. Mustafa İsen a.g.e. s.33.

Yazılışını takiben büyük ilgiyle karşılanan Şakâiku'n-nu'maniyye, daha müellifinin sağlığında Türkçe'ye kazandırılmıştır. Muhtesibzâde Mehmed Hâkî, *Hadâiku'r-reyhan*; Derviş Ahmed Efendi *ed-Devhatü'l-irfaniyye fî Ravzati'l-Osmaniyye*; Mehmed b. Sinânüddin Yusuf *Menâkıbu'l-ulemâ*; Seyyid Mustafa *Hadâiku'l-beyân fî tercemeti Şakâiku'n-nu'man*; İbrahim b. Ahmed el-Amasî *el-Hadâik* (y. 1590) adıyla eseri Türkçeye çevirmişlerdir. Âşık Çelebi ile Mehmed b. Yusuf el-Çerkes de eserin Türkçe mütercimleri arasındadırlar. Kuşkusuz bunların içinde en tanınmış tercüme Mecdî Mehmed'e (ö.1591) aittir. Eseri *Hadâiku's-şakâik* adıyla Türkçe'ye kazandıran Mecdî'nin çalışması bir tercümenin ötesinde, aslının genişletilmiş bir örneği konumundadır²³.

Şakâik, tercümelerin ötesinde tezyil edilmiş bir eserdir. Âşık Çelebi, daha yazarının sağlığında bu eseri, önce Türkçe'ye çevirmiş, sonra da Arapça olarak zeyl etmiştir. 42 kişinin biyografisini içine alan bu zeylin adı *Tetimmetü's-şakâik'n-nu'maniyye*'dir. Manîk Ali b. Bâî'nin zeyli, *el-İkdu'l-manzûm fî zikri efâzulu'r-Rum* adını taşır ve 1583 yılına kadar gelir. İştibli Hüseyin, Lutfî Beyzâde Mehmed b. Mustafa, Saçlı Emirzâde, Yılcık Abdülkadir, Seyrekzâde Emrullah Mehmed, Karaca Ahmed el-Hamîdi ve Abdülkerim b. Sinan-ı Akhisarî esere zeyl yazmışlardır. Bunların en tanınmış ise Nev'izâde Atayî'nin zeylidir. Daha sonraki yüzyıllarda eserin başka zeyilleri de vardır²⁴.

Şakâik telif, tercüme ve zeyillerinde yer alan biyografiler Osmanlı biyografi geleneğinin XVI. yüzyıldaki karakteristik özelliklerini taşırlar. İhtiva ettikleri bilgiler açısından *Tâciü't-tevârih*'de, *Künhü'l-ahbâr*'da ya da *Meşâirü's-suarâ*'da yer alan biyografiler, büyük oranda birbirine benzemektedir. Aradaki fark bakış açısı farkından çok, mizaç ve üslup farkıdır.

Şuarâ Tezkireleri

Edebiyat tarihi kaynakları, Osmanlılarda ilk şairlerinin II. Murat devrinde görülmeye başlandığını yazarlar. Sadece Gelibolulu Mustafa Âlî, bu tarihi biraz daha gerilere taşıyarak Yıldırım Bayezid dönemine götürür ve Süleyman Çelebi ile Niyazî'yi bu döneme

23. Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *eş-Şakâiku'n-nu'maniyye fî ulemâ'id-devleti'l-osmaniyye* (Hazırlayan A. Suphi Fırat), İstanbul, 1985.

24. Şakâik-i Nu'maniyye ve Zeyilleri (Hazırlayan Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989.

ait şairler olarak tanıtır²⁵. Oysa Osmanlı şairlerinin biyografileriyle ilgili ilk tezkirenin yazılış tarihi 1538'dir. Bu da kolayca hatırlanabileceği gibi Kanûnî Sultan Süleyman devrine tekabül eder ki Kanûnî, Osmanlıların onuncu padişahıdır. Devletin kuruluşunun üzerinden 239 yıl geçtikten sonra bir şuarâ tezkiresinin kaleme alınması artık zamansız bir taklid değil, olgun bir ihtiyaca cevap vermektir. Bilindiği gibi her sosyal faaliyetin hususi bir tarihe ihtiyacı onun doğuşundan sonradır. Anadolu'da gelişmeye başlayan edebiyat da bir süre sonra kendi tarihine ihtiyaç göstermeye başlamış, XV. yüzyılın ortalarında türün ilk örnekleri sayılabilecek nazîre mecmuaları tertib edilmiştir²⁶. Sözü edilen bu mecmualarda yer alan şiirlerin şairleri hakkında da bazan mevki ve mesleklerine yönelik kayıtlar bulunmaktadır. Giderek artan şiir ve şair sayısı sonucu bunları bir araya getirme, benzerlerini tefrik etme gayreti daha önce hissedilmiş olmalıdır. Fakat şu andaki bilgilerimize göre Tezkiretü's-şuarâ adı altında kaleme alınan ilk eser Sehî Bey'in (ö.1548) *Heşt-Behişt*'idir (y. 1538). Yukarıda belirtildiği gibi artık iyiden iyiye hissedilen bu ihtiyaca cevap vermeyi düşünen başka araştırmacıların da var olduğu tahmin edilmekle birlikte, bunlardan tamamlanıp günümüze ulaşan ilk örnek, Sehî Bey'in eseridir. Nitekim Sehî Bey'den hemen sonra türün Anadolu'da peşpeşe güzel örneklerinin verilmesi, ihtiyacın ne kadar derinden hissedildiğinin belirgin örneğidir.

Heşt-Behişt, kısa bir *mukaddime* ile başlar ve bu bölümde yazar, Herat tezkirelerinden *Bahâristân*, *Devletşah Tezkiresi* ve *Mecâlisü'n-nefâis*'i incelediğini, Osmanlı ülkesinde yetişen şairleri unutulmaktan kurtarmak için onlara benzeterek bir eser kaleme aldığını belirtir. Sonra eserine aldığı şairlerden söz eder. Asıl bölüm, *Tabaka* adı verilen sekiz kısımdan meydana gelmiştir. Her tabakada ele alınacak şairlerin sınıf ve sınırı, o tabaka başına konan küçük bölümde izah edilmiş, ayrıca tabakanın sonuna konan ve adına *Te-timme* denilen ek bölümde de bu tabakadaki şairlerin özellikleri bir kez daha kısaca anlatılmıştır. II. Murad devrinden tezkirenin yazıldığı 1538 yılına kadar yetişen şairler, her tabakada ölüm tarihleri sırasına göre ele alınmıştır: Sehî Bey,

I. Tabaka'da Kanûnî Sultan Süleyman'ı;

II. Tabaka'da şiir yazmış Osmanlı padişah ve şehzadelerini;

25. Mustafa İsen, a.g.e. s.101-102.

26. Fevziye Aptullah Tansel, *Gazel Tarzında Benzetişler*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Bitirme Tezi, Türkiyat Enstitüsü, T.54.

- III. Tabaka'da şiir yazan devlet ileri gelenlerini;
- IV. Tabaka'da şair bilim adamlarını;
- V. Tabaka'da kendisinden önce yaşamış ve ölmüş şairleri;
- VI. Tabaka'da çocukluğunda tanıdığı şairleri;
- VII. Tabaka'da çağdaşı olan şairleri;
- VIII. Tabaka'da istikbal vadeden genç şairleri, yazmıştır.

Bu tertip tarzıyla Nevâî'nin Mecâlisü'n-nefâis adlı tezkiresi karşılaştırılacak olsa Sehî'nin büyük ölçüde bu eseri örnek aldığı kolayca görülecektir. Sehî, Nevâî'nin Hüseyin Baykara'ya ayırdığı sekizinci tabakayı başa almış ve burada Kanûnî'yi yazmıştır. Nevâî'de, yedinci bölümde yer alan sultan ve şehzadeler onda ikinci tabakada, onun beşinci ravzada zikr ettiği mirzaları Sehî üçüncü tabakada anlatır. Bilginleri, Sehî de dördüncü tabakada anlatmıştır. Nevâî'nin altıncı bölümde anlattığı Horasan dışındaki şairlere karşılık Sehî, hayatlarına yetişemediği eski şairleri beşinci tabakada yazmıştır. Mecâlisü'n-nefâis'te bir, iki ve üçüncü ravzada anlatılan daha önce ölmüş, yazarla çağdaş ve henüz genç şairler, *Heşt-Behişt*'te altı yedi ve sekizinci tabakalarda anlatılmıştır. Sehî, sadece kendinden önceki kuşağı da eserine katarak Tezkiresi'ne bir derinlik sağlamıştır. Sehî Bey, üslup, şekil ve muhteva bakımından da Herat tezkirelerini örnek almıştır. Tezkire'de toplam 229 şair yer alır²⁷. Biyografilerde şairler hakkında kısa bilgiler verilmiş, hayatları kısaca anlatıldıktan sonra şiirleri ve sanatları hakkında bazı değerlendirmeler yapılmış ve bu şiirlerden bir ya da bir kaç beyit örnek olarak alınmıştır. Şiire yönelik değerlendirmeler hemen daima müsbet ve basma kalıp ifadelerdir. Tezkire'nin dili yalındır. Bazan cümlelerin yarım bırakıldığı da olur. Zaten yazar kendisi de sık sık muhtasar bir çalışma yaptığını söyler.

Tezkire'nin en önemli yanı, Anadolu'da türün ilk örneği oluşudur. Bu yolla Sehî, Osmanlı ülkesinde bir türü başlatmış ve pek çok şairi unutulmaktan kurtarmıştır. Tezkire, ilk dönem Osmanlı edebiyatçılarının pek çoğu hakkında tek kaynak durumundadır. Tezkire'nin yerli ve yabancı kaynaklarda 20 yazma nüshası vardır²⁸.

Sehî Tezkiresi'nin yazılıp Osmanlı sanat dünyasına takdimi dönem aydınları arasında büyük alaka görmüş olmalı ki türün bu top-

27. *Heşt-Behişt*, 20 yazması değerlendirilerek, hazırlanmış ve Atatürk Kültür Merkezi'ne teslim edilmiştir.

28. 27 nolu dipnotta sözü edilen çalışma.

raklarda peşpeşe çok başarılı örnekleri yazılmaya başlanmıştır. Öyleki artık tezkire geleneği, şiirin dışındaki alanları da kuşatarak XX. yüzyıl ortalarına kadar kesintisiz devam etmiştir. İşte sözü edilen bu başarılı örneklerden ilkinin Tezkiretü's-şuarâ ve Tabsiratü'n-nüzemâ (y. 1546) adlı çalışmasıyla Latîfi (ö. 1582) verir. Tezkire, bir *mukaddime*, üç *fasıl* ve bir *hâtimedan* meydana gelmiştir. Osmanlı tezkirelerinin Herat ekolü tezkirelerinden aldıkları mukaddimeler, bir anlamda poetikalardır. Latîfi tezkiresinin mukaddimesi ise bunların en orjinallerinden biridir. Mukaddimesinde yazar, şiirin faziletlerini anlatmış, ilk şiiri Hz. Adem'in yazdığını söylemiş, İslamda şiirin yasak olmadığını kendince delillerle anlattıktan sonra şiir ve şair hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir. Sonunda da bir dostunun ısrarı üzerine bu çalışmayı kaleme aldığını anlatmıştır. İlk fasılda, Osmanlı ülkesinde yetişen ya da oraya yerleşen on üç şeyhi, ikinci fasılda Osmanlı hanedanından şiir yazan yedi sultan ve şehzadeyi, tezkirenin asıl bölümü sayılacak üçüncü kısımda ise 314 şairi ele alıp değerlendirir²⁹. Hâtime kısmında ise kitabını 1546 yılında (h. 953) tamamladığını ve eserini yazarken çok sıkıntı çektiğini anlatır. Tezkireyi yazdıktan sonra uzun bir süre daha hayatta kalan Latîfi, öyle anlaşılıyor ki eserini en az bir defa daha gözden geçirmiş ve ilavelerde bulunmuştur³⁰.

Latîfi Tezkiresi, Türk tezkireciliğinin en değerli örneklerinden biridir. Âşık Çelebi ve antoloji tipi tezkireler hariç³¹, klasik Osmanlı tezkireciliğinde Latîfi'den sonra şuarâ tezkirelerinde biyografilerin, müellifin adı, memleketi, akrabalık ilişkileri, tahsil hayatı ve tahsil durumu, mesleği ve mesleğini icra ettiği yöreler, şahsiyet özellikleri ve becerileri, sosyal muhiti, bazan hayatıyla ilgili anekdotlar, ölüm tarihi, mezarı, eser ya da eserleri ile bunlar üzerine değerlendirmeler, örnek takdimi ve eserlerinden seçilmiş örnekler üzerine kurulduğunu daha önce ifade etmiştik. İşte bu klasik biyografinin teşekkülünde etkili isim ve hal tercümesinin bu şekli almasında ilk adım Latîfi'ye aittir. Daha sonra anlatılacağı gibi, ikinci önemli ve farklı isim Âşık Çelebi'nin girişken mizacının sonucu olan alabildiğine ayrıntılı biyografi tarzı, zorluğu yüzünden daha sonraki tezkireler tarafından sürdürülemediği ve bu açıdan Latîfi'nin çizdiği yol benimsenmiştir.

29. Rıdvan Canım, Latîfi, Tezkiretü's-şuarâ ve Tabsiratü'n-nüzemâ, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Erzurum, 1991, 3 c.

30. Rıdvan Canım, a.g.f. s.XXIII.

31. Mustafa İsen, Türk Tezkireciliğinde Antoloji Tipi Örnekler Üzerine, Milli Eğitim, s.86, Ankara, 1989.

Fakat Latîfî'nin Osmanlı tezkireciliğinde asıl etkili olduğu tarz, bu eserlerin tertib tarzında kendini gösterir. Herat tezkirelerinde ve Sehî'de tabakat esasına göre olan sıralanış, Latîfî ile birlikte alfabetik sisteme dönecek ve Âşık Çelebi gibi inat ve orijinallik uğruna sistemden sapan bir iki kişi dışında bütün tezkireciler tarafından benimsenecektir. Gerçi tezkiresindeki ifadeye göre bu usulü öncelikle Âşık Çelebi bulmuş ve Latîfî bundan çalmışsa da, şairleri alfabetik sisteme göre tanzim eden ilk isim, ilk uygulayıcı Latîfî'dir. Yazar, *huruf-ı tehecciden tertib-i hurufda hangi harf mukaddem ise üç harfe degin i'tibar olundı, gaflet olunmaya*³², diyerek, her harfi de kendi içinde üç harfe kadar sıralamaya dikkat etmiştir.

Tezkiretü's-şuarâ'nın bir diğer önemli yönü de verdiği bilgilerin doğruluğu ve şairleri eleştirisindeki isabettir. Özellikle O, değerli şairleri ve onları farklı kılan özellikleri sezip ortaya koymada tezkireciler arasında yegane isimdir. Öyle ki uzun süre üzerinde çalışıp belli kanaatler edindiğiniz bir şaire ait bu düşünceleri, çarpıcı ifadeler halinde Latîfî tezkiresinde çoğu kez bulabilirsiniz. Bu özelliğinden dolayı her şaire tezkiresinde hak ettiği kadar yer vermiş ve bu haliyle de bir ölçü fikrine sahip olduğunu göstermiştir. Öbür tezkirecilerin çoğu gibi şairler hakkında sadece olumlu görüşlerini değil, menfi düşüncelerini söylemiş ve bunlarda da genellikle isabet etmiştir. Bazı şairlerin ora doğumlu olmadıkları halde Latîfî tarafından Kastamonulu gösterilmesi suçlamaları da doğru değildir³³.

Tezkire, sadece dili, kısa ve secili cümleleriyle de okunmak ve anlaşılacak üzere kaleme alınan bu türe uygun bir dil ve üsluba sahiptir. Bu özelliğiyle de kendinden sonra yazılan pek çok tezkireye örneklik etmiştir. Latîfî, üslubunun açık ve anlaşılır olmasını bilinçli olarak istemiş, Necatî Bey'in Osmanlı şiir dilinde gerçekleştirdiği üslubu kendisi de nesirde gerçekleştirmek arzusunda olmuştur³⁴. Fakat bu tarzı, o yıllarda moda olmaya başlayan uzun terkipli süslü nesir taraftarları arasında eleştiri konusu olmuş, Hasan Çelebi (ö.1604) ve Ahdî (ö.1593) bu yönden onu eleştirmişlerdir³⁵. Buna karşılık kendisine kırgın Âşık Çelebi, gerçeği görerek onun nesrini över³⁶.

32. Rıdvan Canım, a.g.t. s.XXI.

33. Rıdvan Canım, a.g.t. s.CXLVI.

34. Rıdvan Canım, a.g.t. s.CLIII.

35. Hasan Çelebi Tezkiresi, (Hazırlayan İbrahim Kutluk) Ankara, 1981, s.835; Gülşen-i Şuarâ, Millet Ktp. Ali Emiri Tarih, 774, 169b.

36. Meşâirü's-şuarâ (Hazırlayan Meredith Owens) London, 1971 v.107a.

Latîfî Tezkiresi, bu olumlu özelliklerinden dolayı devrinden başlanarak pek çok kez istinsah edilmiştir. Sadece ülkemizdeki resmi kitaplıklarda 71 yazma nüshası vardır³⁷. Ülke dışında da epeyce nüshası olduğu biliniyor³⁸.

Bu yüzyılın bir diğer şuarâ tezkiresi ise Osmanlı coğrafyasının dışında Bağdat'ta doğmuş Ahdî (ö. 1593) tarafından yazılmıştır. *Gülşen-i Şuarâ* başlangıçta bir *mukaddime* ve *ravza* adı verilen üç bölümden meydana gelmiştir. Tezkireci, daha sonra eseri üzerinde çalışmalarını sürdürmüş ve eserine yeni bir *ravza* ve yeni şairler eklediği gibi, ifadede de değişiklikler yapmıştır. *Gülşen-i Şuarâ*'nın benzer şuarâ tezkirelerinden en belirgin farkı, önceki örnekler gibi başlangıçtan itibaren Osmanlı şairlerini ele almayıp sadece çağdaşlarını tezkiresine almasıdır. Ahdî, birinci ravzada Kanûnî Sultan Süleyman, Şehzade Selim ve diğer devlet ileri gelenlerinden şiir yazarları ele almıştır. İkinci ravza bilgin şairlere, üçüncü ravza sancak beyleri ile defterdar efendilerden şiir yazarlara tahsis edilmiştir. Tezkirenin asıl bölümünü meydana getiren dördüncü ravza ise alfabe sırasına göre şairler sıralanmıştır. Tezkirede böylece toplam 382 şair yer alır³⁹. Farklı dönemlerde yazılan nüshaların yazılış tarihlerinin de değişik olacağı tabiidir. Bunlardan en son elden geçenin, 1593 tarihine kadarki bilgileri ihtiva ettiği anlaşılıyor⁴⁰. Tezkire Osmanlı devletinin doğu yöresi, özellikle de Bağdat ve çevresinde yetişen şairler hakkında verdiği önemli bilgiler bakımından dikkati çeker. Tezkire'nin 15 kadar yazma nüshası vardır⁴¹.

XVI. yüzyılın en önemli şair tezkirelerinden biri de Âşık Çelebi'nin (1520-1571) *Meşâirü's-şuarâ* (y. 1568) adlı çalışmasıdır. Bu eser de bir *mukaddime* ile başlar. Sözü edilen bu bölüm, Osmanlı tezkirelerinin en uzun mukaddimesidir ve aşağı yukarı kitabın onda birini kapsar. Bu bölümde yazar, insanın ifade vasıtası olan nesir ve nazımdan, daha sonra da şiirin tarihinden söz eder. Bu bölümün önemli bir kısmını da bu tarz eserlerde hep görüldüğü gibi, şiirin islamda yasak olmadığına işbatı teşkil etmektedir. Çelebi, mukaddimenin bir bölümünde eserini niçin ve nasıl yazdığını, Latîfî ile karşılaşmasını ve onun, sistemini elinden almasını anlatmıştır. Osmanlı

37. Rıdvan Canım, a.g.t., c.CLXV.

38. Latîfî, Tezkiresi'nin, baskı, çeviri, ve sadeleştirmeleri için bkz. Rıdvan Canım, a.g.t. s.XXIV.

39. Ömer Faruk Akün, Ahdî, Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, C.I, s.510. Rakkam, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde devam eden doktora çalışmasına göre verilmiştir.

40. Ömer Faruk Akün, a.g.m. s.511.

41. Ömer Faruk Akün, a.g.m. s.513.

ülkesinde şairlerin çokluğundan dem vuran yazar, bunun sebepleri olarak ülkenin havasının ve suyunun güzelliğini gösterir. Ama o, tezkiresine her şiir yazanı değil, bu işi meslek edinenleri almıştır. Tezkireye alınanların hayatları uzun uzadıya verildiği için de bu eser bir tezkire olmaktan çok *Tevârih-i Şuarâ*'dır. Meşâirü's-şuarâ'da 425 şair yer almaktadır. I. Murad devrinden eserin yazıldığı döneme kadar yaşamış şairlere yer veren tezkire, daha önce de belirtildiği gibi şairlerin biyografilerine, özellikle de yazarla çağdaş olanlarına oldukça geniş yer vermiştir. Bu yüzden eser, özellikle XVI. yüzyıl şairleri için eşi bulunmaz bir kaynaktır. Çok girişken bir mizaca sahip olan Âşık Çelebi, bu özelliğiyle çağında yaşayan şairlerin çoğuyla şahsen görüşmüş, bu imkanı elde edemediği durumlarda şairlerle mektuplaşmış ya da onları tanıyanlardan bilgiler edinmiştir. Geniş Osmanlı coğrafyasının çeşitli şehirlerini görevi dolayısıyla gezmiş olması da ona bu açıdan iyi imkanlar hazırlamıştır. Uzun biyografilerde formel bilgilerin ötesinde, şairlerin yaradılışları, özel hayatları, yaşayışları, alışkanlıkları ve birbirleriyle ilişkileri hakkında bilgiler aktarılmış, bu arada çağının sosyal hayatına ve edebî çevrelere ait geniş açıklamalarda bulunulmuştur. Bu yüzden eser, sosyal bilimlerin pek çok alanına ait zengin malzeme ihtiva etmektedir. Bu özellikleriyle Meşâirü's-şuarâ, tezkirecilik tarihimizin yegane örneğidir. Tezkire'nin dili Latîfî'ye göre daha ağır ve secilerle doludur. Buna karşılık üslubu akıcıdır. Çelebi, canlı şair portreleri çizmede son derece ustadır. Eserin 29 yazma nüshası vardır⁴².

XVI. yüzyılın bir diğer tezkirecisi de Hasan Çelebi'dir (ö. 1604). Ünlü Kınalızâde ailesine mensup olan Hasan Çelebi, özel bir adla anılmayan *Tezkiretü's-şuarâ'sını* Âşık Çelebi'den on sekiz yıl sonra kaleme almıştır (y. 1586). O da II. Murat devrinden itibaren yetişen şairleri eserine alır. Tezkire, bir *mukaddime* ve üç *fasıldan* meydana gelmiştir. Mukaddime hamdele ve salvele ile III. Murad'ın ve Hoca Sa'deddin Efendi'nin övgüsünü ihtiva eder. Birinci fasılda altı şair padişah, ikinci fasılda beş şair şehzade anlatılır. Eserin ağırlıklı bölümünü meydana getiren üçüncü fasılda ise alfabeye sırasıyla 625 şairden söz edilmiştir.

Hasan Çelebi, çağının itibarlı bir ailesinin çocuğu olarak pek çok bilim ve sanat adamını tabii olarak tanıma fırsatına sahip biridir. Ayrıca Latîfî ve Âşık Çelebi tarafından yazılan mükemmel

42. Filiz kılıç, *Âşık Çelebi, Meşâirü's-şuarâ, İnceleme-Tenkitledi Metin*, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara, 1995.

önekler de önünde modellik etmek üzere onu beklemektedir. Hal böyle iken Hasan Çelebi bu birikimi iyi değerlendirememiş ve bunları aşacak bir çalışma ortaya koyamamıştır. Tezkireye alınan şairlerin çoğu daha önce yazılmış tezkirelerde vardır ve Hasan Çelebi bunlara ait bilgiyi aynen oradan aldığı halde, dedemden duydum, babamdan işittiğim gibi ifadelerle kaynağını gizlemiştir. Bunun da ötesinde Tezkire'nin asıl eleştirilecek yanı, süslü ve ağdalı dili ile uzun cümleler, zincirleme tamlamalar ve yabancı kelimelerle dolu zor anlaşılabilir üslubudur. Çoğu kez verdiği değerli bilgiler de bu kargaşa arasında kaybolur gider. Oysa tezkireler okunmak ve anlaşılabilir üzere kaleme alınmış eserlerdir. Bunlarda inşa gösterisi yapılmamalıdır. Nitekim eserin bu yönü daha kendi çağında Gelibolulu Âlî tarafından eleştirilmiş ve tezkire, garip kelimeleri, aşırı zincirleme tamlamaları, kusurlu ifadesi, manasız kelimeleri, yanlış bilgileri, şair olmayan yakınlara yer verilmesi, şairlerin ağzından yalan uydurulması ve imla yanlışları bakımından eleştirilmiştir⁴³. Öte yandan XVI. yüzyılın sonuna doğru gelişen Osmanlı kültür hayatında aydınlar artık böyle bir dil ve üslup beklentisi içinde olmalı ki Hasan Çelebi Tezkiresi çok tutulmuş ve tezkirecilik tarihinde en çok istinsah edilen eserlerden biri olmuştur⁴⁴. Tezkire, *Meşâirü's-suarâ*'nın yazılışından sonraki on sekiz yıl içinde yetişen şairler hakkında verdiği bilgiler açısından ehemmiyet arz etmektedir.

XVI. yüzyılın son şairler tezkiresi olan Beyânî'nin (ö.1597) Tezkire-i Şuarâ'sı (y.1597), aslında Hasan Çelebi Tezkiresi'nin kısaltılmış bir örneğidir. Eser, kısa bir mukaddime ile iki bölümden oluşmaktadır. Mukaddimedede yazar, bir dostundan ödünç aldığı Hasan Çelebi Tezkiresi'ni özetleyerek bu eseri meydana getirdiğini ve bunu kendisi için yaptığını belirtir. Birinci bölümde beş padişah ve dört şehzadeye, ikinci bölümde ise Fatih Sultan Mehmed devrinden itibaren 377 şaire yer vermiştir. Bu haliyle eser yüzyılın önemsiz kaynaklarından biridir. Tezkire'nin bilinen üç nüshası vardır⁴⁵.

Osmanlı biyografi geleneğinin XVI. yüzyıl sonuna kadar gelişme çizgisini ve kültürel köklerini sizlere göstermeye çalıştık⁴⁶. Sözü

43. Mustafa İsen, a.g.e. s.314.

44. Hasan Çelebi Tezkiresi (Hazırlayan İbrahim Kutluk), 2 C. Ankara, 1978-1981.

45. Aysun Sungurhan, *Beyânî, Beyânî Tezkiresi, İnceleme-Tenkitli Metin*, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1994.

46. Tezkirelerle ilgili başlıca araştırmalar şunlardır: Tahsin Banguoğlu, *Türk Şuara Tezkireleri*, Türkiyat Enstitüsü, T.29; Çetin Nihat, *Anadolu Sahasında Yazılan İlk Dört Şuara Tezkiresinin Terkibi Üzerine Bir Araştırma*, Türkiyat Enstitüsü, T. 281; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 1. C. Mukaddime, İstanbul, 1930;

edilen bu geleneğin, Osmanlı tarih yazıcılığı gibi, üslup titizliği üzerine kurulu olduğunu da belirtelim. Bu özellikleriyle sözü edilen eserler, çeşitli sanatlar ve secilerle işlenerek kaleme alındıkları için kendileri de birer edebî ürün sayılmalıdır. Ama burada tam bir birlikten söz etmek mümkün değildir. Hiç kuşkusuz Âşık Paşazâde'de yer alan biyografi ile Tâcü't-tevârîh ya da Hasan Çelebi Tezkiresi'nde yer alan biyografi arasında muhteva açısından olduğu gibi üslup açısından da fark vardır. Fakat XVI. yüzyıldan itibaren gelişen toplumsal yapıyla orantılı olarak belli bir şekle bürünen klasik biyografi, bundan sonra standart bir biçim kazanacak ve bu formunu da sonuna kadar koruyacaktır. Bu gelenek, özellikle de şuarâ tezkireleri, biyografik künye yazıcılığını esas aldığı için yazarı, ortaya koyduğu eserden daha önce tutar ve sanatın kaynağındaki insan unsuru onun için birinci derecede önemlidir. Özellikle XVI. yüzyıl Osmanlı biyografi geleneğinin gelişimini tamamladığı ve standart bir biçime dönüştüğü bir devredir. Bundan sonra gelen yazarlar, aynı nitelikleri, aynı teknik ve esasları devam ettirmişlerdir.

Agah Sırrı Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1971; J.S. Robinson, *The Ottoman Poetry Biographies of Poets*, *Journal of Near Eastern Studies* (1965) Vol. 24; Haluk İpekten, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuara Tezkireleri*, Erzurum, 1986; Harun Tolasa, *Sehi, Latîfi ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir, 1983; Haluk İpekten, *Mustafa İsen v.d. Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara, 1988.